

TÉGLÁRÓL TÉGLÁRA

Nagy, nagyobb, Újlaki

Kádár József

1737-ben kezdődött és 1973-ban – több mint két és negyed évszázad telt el közben – ért véget a történelmi Óbuda téglagyártásának története. Amely színes és változatos előzmények után a Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek R. T. működése idején jutott el fénykoráig. S ez a korszak is átér mintegy száz évet. Ha másért nem, már ezért érdemes mélyebben is belenézni az idő kútjába. Hát még ha tudjuk, terjedelmes telepeinek, üzemének helyén azóta fölépült egy fél kerületnyi város.

A Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek R.T. Óbuda legnagyobb, igen sokszínű téglaiipari vállalata volt. Főtelepe a Szent Margit Kórház északi oldala mellett feküdt, és a hegyoldali Remetehegyi úttól a Vörösvári út mellett álló kis házakig terjedt. Magának a gyárnak a története is száz évnél hosszabb időt fog át, de már 1737-ben *Zichy Péter* özvegye, *Bercsényi Zsuzsanna* grófnő – az óbudai uradalom birtokosa – alapított téglavetőt a „kiscelli” kegyszobor másolatát őrző kápolna dombjának tövében, s készítette a GSB, CNZ, majd CEB, és CEZ jelű téglákat és cserépeket.

A család következő generációját képviselő gróf *Zichy Miklós* özvegye 1766-ban adta el az uradalmat a Kamarának, amely 1848-ig volt Óbuda városának is a birtokosa. Óbuda ebben az időben mezőváros, a téglavető termékeit az OB – Oppidum Budensis – betűkkel jelölték.

Egy felső, egy alsó

A Buda török alóli felszabadulása után a terület északi részén – mely a mai Nagyszombat utcáig terjedt – a Szépvölgy tövénél Neustift-Újlak néven új település alakult ki. S ott, ahol a Bécs felé vivő országot el-

hagyta Óbudát, már 1741 óta *Hörger Antal* mészégető és téglavető üzeme működött, amely *Schröff Bernát* után a régi budai gyárakat is birtokló *Jálícs Kristóf*, később pedig a *Kunwald* család tulajdona lett. Ezt vásárolta meg aztán – a közeli hegyoldalakon lévő, harmincezer négyszögöl kiterjedésű kőbányákkal együtt – az 1869-ben megalakult Újlaki Téglá és Mészégető Rt.

Az Újlaki itt, és a Bécsi út másik oldalán a Pacsirtamező utcáig terjedően – az „alsó” és „felső” gyárban – nagy téglá, cserép- és mészégető telepet alakított ki. A század végére a téglagyártást áthelyezték az óbudai, akkor még „kamarai” téglavetőbe. (Az 1900-as évek elején az alsó gyár területét parcellázták, és a telkeket eladták. A felső gyár helyén pedig 1927-re megépültek a ma ismert Nagyszombat utcai „városi házak”.)

Az Újlaki Igazgatósága világ több mint egy évtizeddel később – a kiegyezés utáni konjunktúrának köszönhetően – tovább terjeszkedett, bejelentve a közgyűlésnek, hogy „az óbudai kis állami téglagyár, melyet sok év óta bérben bírtunk, 1888. év vége felé eladatott, és hogy mi társaságunk érdekében jónak láttuk azt a társaság nevében megszerezni.”

De Óbudán, a kamarai téglavető szomszédságában 1868-tól 1874-ig *Ofner Vereinyte Brennerei*, majd 1890-ig *Első Óbudai téglagyár* néven működött egy másik téglavető is, melyet 1891-ben vettek meg. Továbbá a cég tulajdonolta *Prohászka Ignác*ét, mely a Duna-parton működött.

A nagy mennyiségű téglá gyártásához hely kellett, ezért a század végére megszerezték a Bécsi út jobb oldalán elterülő mezőgazdasági területet, egészen a Vörösvári úti telkekig.

Ezzel itt is kialakult a „felső” és „alsó” rendszer. A felső gyárban a cserépgyártás, az alsóban a nagy szárítószíneket igénylő téglagyártás folyt. A cserépek közül továbbfejlesztették a Wienerberger-féle preselt terméktípust, a szalagcserépek közül gyártották a Stadlert és a saját, öt-bordás hódfarkút.

A gyarapodás a 20. században is folytatódott. 1906-ban pedig megvették a Péterhegy oldalában épült új cserépgyártó üzemét, majd a következő évben a szomszédos Péterhegyi Téglá Ipar telepet, ahol 1912-ben palagyártat létesítettek. De gyártottak gyárkémény-téglákat, és idomtéglákat is.

1926-ban beolvadt a vállalkozásba a (Pest) Szentlőrinci István téglagyár, melynek másik telepe a Pilismarót melletti Basaharcon üzemelt.

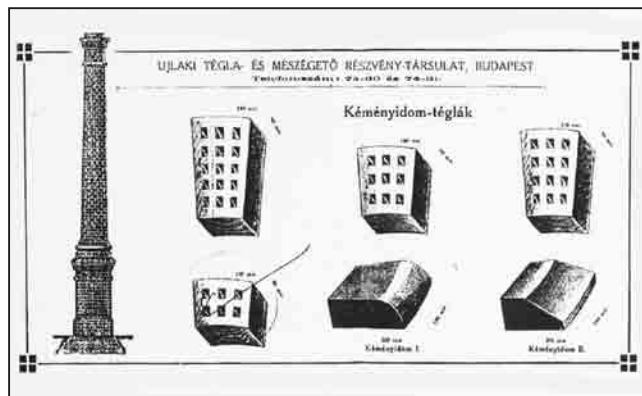
A kocsma mögött...

A téglagyárak a 19. század végén a Hoffmann-féle kemencékben már az évszaktól függetlenül tudták égetni a termékeiket. A téli égetésekhez viszont a nyári időszakban jelentős nyersáru-készletet kellett felhalmozni. Szükséges volt tehát egy állandó, de bővíthető munkáslétszámra, ezért a téglagyárak telepükön belül, vagy a közelben munkás-lakótelepeket is létesítettek. Ez magával hozta valamilyen vegyesbolt, kávéház fenntartását is. „Az Újlaki Téglagyár kocsma mögötti kétszobás, apró lakásban jött világra egy gyermek, aki Gelléri

A gyár Óbudán, 1930 körül

Prospektusuk egy oldala (1910 körül)

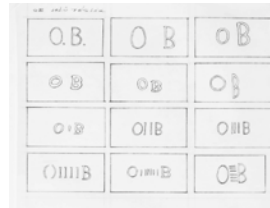
A Zichy család óbudai téglajelei

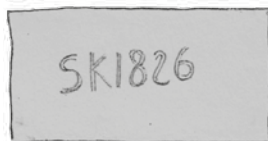
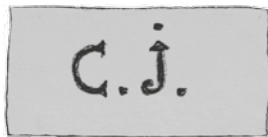
Oppidum Budensis jelű téglák

OB jelű téglák rajzai az 1767-1888 közötti évekből

Hódfarkú cserép az óbudai Szt. Donát kápolnából, 1781-ből

Jálics Kristóf és a Kunwald család téglajelei

Kunwald Jakob téglajelei

Az Újlaki téglagyár újlaki téglái

A „Stadler” és az „ötbordás” hódfarkú cserép

Az Ófner Vereinigte Brenneri, az Első Ó-budai Téglyagyár téglái

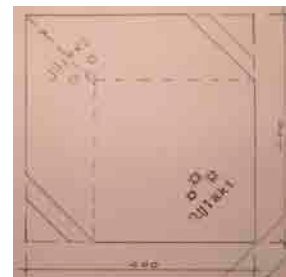
A Wienerberger cserép Újlaki változata

Az Újlaki óbudai téglagyárának jele kiegészítő számokkal

A Péterhegyi Téglá Ipar téglái

A „háromcsillagos” Újlaki azbesztpala

ISTVÁN Téglyagyárak jelei

Nagybányon-Újlaki válaszfal és kábeltakaró téglája

Kábeltégla-változatok

Nagybányon-Újlaki „Ultra sejt téglá” négyzetes lyukakkal

Az „emeltszélű” és a Fodor-féle szalagcserép

Andor Endre (1906–1945) néven vonult be az irodalomtörténetbe, és Óbuda híres szülötteinek sorába.”

A téglagyárak állandó jelleggel ki vannak téve a leégés veszélyének: „1911 május havában óbudai gyárunkban tűz ütött ki, minek következtében tetőcserépgyárunknak az a szárnya, melyet 1898-ben építettünk a lángok martaléka lett. A gyártelepet sikerült ugyan fokozott munka révén a technika legújabb berendezéseivel ellátva újra felépíteni. A kártérítés, melyet a biztosító »elmaradt haszon megtérítése« címén nyújtott, kárunkat javarészen fedezte.” (Hogy mik voltak akkor!?)

A Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek R.T. márkajele

A vállalat életében új korszakot jelentett az 1928. június 23-án megtartott rendkívüli, egyesülési közgyűlés, mely szerint „a társulat összes aktíváival és passzíváival a Nagybátonyi Szénbánya Rt. budapesti bejegyzett cégbe beolvad. „Az egyesített üzem 3 osztályra tagozva végzi működését, és pedig 1. Újlaki építőanyag-osztály, 2. Kotrás- és cementáru osztály, 3. Szén-osztály.”

A vállalat neve immár „Nagybátony-Újlaki” Egyesült Iparművek R.T.

Házak a telepek helyén

A két világháború közötti időben Európaszerte kísérletek folytak az új igényeknek megfelelő új építési anyagokkal. Szabványos lett a kisméretű téglá, sokféle üreges termék, új födemelem is született. A cserépek közül az „emeltszélű” szalagcserépet, és az új, Fodor-félét is gyártották.

De újabb tüzeset pusztított a nagyvállalatnál. 1941. december 1-én kelt a közlemény: „sajnálattal kell bejelentenuink, hogy november hó 25-én éjjel óbudai cserépgyárunk VIII.-as műszárítója ismeretlen okból kigyulladt, és a mintegy 100 m hosszú, és három emelet magas építmény teljesen leégett. A kár összege előreláthatólag 1 millió P. körül forog.”

A szárítót újjá kívánták építeni. Mivel a Főváros a belső-óbudai téglagyárakat már a

Az előkészítő-présház, és az újjáépített VIII. kemence-műszárító épülete az agyagbeszállító hídról 1973-ban

'20-as évek óta ki akarta telepíteni, csak úgy adtak engedélyt, hogy az épületet 1952-ig lebontják, eltakarítják. Ennyi idő alatt viszont a beruházás nem térült volna meg. Végül a fennmaradás majdani meghosszabbításában állapodtak meg.

A második világháború súlyos károkat okozott az üzemekben. Az 1948. március 26-án megjelent, 1948. évi XXV. tc. alapján a vállalat valamennyi gyárát, üzemét és vállalkozását államosították. Az Újlakiról leválasztották távolabb fekvő és más ipari egységeit, végül Újlaki Téglagyár néven tizenegy környező

téglagyárt összefogó, irányító üzemmé szervezték át. 1953-ban leállították az alsó gyárat. Területén, a Vörösvári út mellett 1958-ra megépült az orvosi rendelőintézet, déli részén pedig 1964-re a „kísérleti lakótelep”. További területeit a '70-es években iskola és paneles lakótelep foglalta el.

A Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek R.T. vezetői az 1941-es tűz után a felső gyár újjáépítendő kemencéjét még harminc évig kívánták üzemeltetni. A változó történelem végül nekik adott igazat. A gyár 1973-ig szolgálta ki a magyar építőipart. ●

Cserépperakás a kemencébe

Kézi rakodás

A Péterhegyi téglagyár

